

Pastabos pačiam sau

Pagirios po rinkimų

Kai kas iš triukšmingos Seimo priešrinkiminės kampanijos (ir kampanijos) dalyvių po rinkimų atsibudo lyg po sunkių pagirių. Aktyvusis „tiesos ieškotojas“, Pilietinės demokratijos partijos kūrėjas Algimantas Matulevičius (su išplėtais trim puslapiais iš KGB bylos) liko... kaip ant ruginių šiaudų. Nei įtakingos partijos, nei Seimo nario mandato... Nepadėjo jam nei greitosiomis sukurpta knyga, nei jo brolio Vytauto, eksprezidento Rolando Pakso smarkaus propaguotojo, taip pat greitosiomis susuktas filmas apie vadinamąjį „valstybininkų klaną“. Kas tie „valstybininkai“, kodėl jie taip vadinami ir kuo jie nusikalto, žmonėms taip ir liko neaišku. Kai kurie laikraščiai (reikia manyti, kad ne pagal žurnalistų sąžinę, o pagal spec. užsakymus laikraščių savininkams) įtraukia į „valstybininkų“ sąrašą tokias garbias pavardes, kaip Tarptautinių santykių instituto direktorius Raimundas Lopata arba buvęs Konstitucinio Teismo pirmininkas Egidijus Kūris. Žmonėms taip ir neaišku, už ką puolami šie vyrai, galima tik numanyti, kad jie papuolė į politinių ir verslo interesų grupuočių kryžminę ugnį. Į ją bandoma kartas nuo karto įtraukti ir Europoje gerbiamą bei populiary mūsų Prezidentą Valdą Adamkų.

Išsipagirioti po priešrinkiminio agitacinio pagyrų per laikraščius maratono teks ir poniai K. Prunskienei, nors jai dar liko galimybė lyg per adatos skylutę išlįsti per antrąjį rinkimų turą – laimėti prieš krikščionių demokratą V. Stundį. Ką veiks prokuroras A. Paulauskas, per keletą kadencijų buvęs ne tik Seimo komiteto, bet ir viso Seimo pirmininku, netgi laikinu Lietuvos Prezidentu? Kažkodėl jo negaila, bet gaila Algirdo Monkevičiaus, kurį dauguma mokytojų laiko bene padoriausiu ir tinkamiausiu toms pareigoms švietimo ir mokslo ministru.

Taigi dalį seimūnų, įpratusių prie minkštos kėdės ir didelių privilegijų, rinkėjai nubloškė į pašalį. Pirmą kartą po daugelio metų tarp rinkėjų įsiziėbė sveiko proto kibirkštėlės. Atkratę daug odiozinių asmenybių, jie bene pirmą ėmė mąstyti pilietišškai. Po dvidešimties metų... Į rinkimus atėjo daugiau jaunimo ir šviesuomenės, kurie keičia rinkimų vaizdą.

Ačiū Dievui, į politinę areną grįžta kaip nugalėtojai Lietuvos konservatoriai, susijungę su krikščionimis demokratais, be kurių paramos jų pergalė tikrai nebūtų buvusi tokia įspūdinga. Tas susijungimas gana pavėluotas. Jis galėjo įvykti prieš ketverius ar aštuonerius metus, ir tuomet nebūtų reikėję vaivorykštinių koalicijų, kitokių Seimo intrigų ir peštynių, būtų išlaikytas padorumas prieš idėjiškai artimą partnerį. Juk krikščionys demokratai dar neužmiršo skriaudos, kai jų vardas ištirpo tarpusavio nesutarimuose ir didesniojo brolio atsainiame požiūryje į juos. Tikėkimės, kad ankstesnė istorija nepasikartos, ir abi partijos (šiuo atveju jau viena) bus lygiavertės ant politikos svars-tyklių lėkštės.

Tą patį galima pasakyti ir apie Liberalų ir centro sąjungos skilimą prieš keletą metų. Nuo savo šaknies atskilusi grupuotė su pilkos vidutinybės veidą parodžiusiu savo lyderiu laimėjo tik suskilusią geldą. Gal norėjo nuskandinti LiC sąjungos vadą Artūrą Zuoką, bet pamatė, kad tai kietas politikos riešutėlis, į kurį galima nusilaužti dantis. Šmeižtas, keiktas, teistas ir kitokius pragaro ratus perėjęs jaunas perspektyvus politikas skatina vėl susijungti ir darbuotis valstybės labui. Ir padėk jiems visiems, Dieve, tapti solidžia politine jėga.

Marius Simaniškis

Kitame numeryje:

- Janina Degutytė. Eilėraščiai.
- Lidija Šimkutė-Pocienė. Prisiminus Sąjūdžio metą. II
- Stasys Goštautas. Apie dvi parodas.
- Laisvydė Šalčiūtė apie kūrybos laisvę.

Redaguoja **Aldona Žemaitytė** aldaze@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Spalio dovanos.

Antano Petrausko nuotr.

Dešimtas ruduo

Ant lūpų jaučiu lietingo vakaro skonį.
Sutems – lyg atskirs nuo praėjusio laiko.
Svečiai neateis. Ir aš jau nebeisiu ieškoti
Dešimto rudens aplytų trūnijančių laiptų.

Klevai netikėtai pagels. Ir mažyčiam miestely
Kris lapai šlapi ant pamiršusio vasarą stogo.
Galvosiu, kaip greitai ateinam iš gegužio į spalį,
Klausysiuos – gal jaunas šešėlis prie lango sustojo.

Ir vieną akimirką bus vaikiškai gera ir liūdna,
Pamačius dar sykį tave sudužusio veidrodžio šukėj.
Naktis pasibaigs. Gaidžiai užgiedos prie malūno.
Saulėtekis ras juodą paukštį pageltusioj medžio viršūnėj.

Jonas Strielkūnas

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1 psl. **Marius Simaniškis**. Pagirios po rinkimų.
- 2 psl. **Virginija Paplauskienė**. Prarastosios Lietuvos simbolis.
- 3 psl. **Lina Čekauskaitė**. Po varinio angelo sparnu.
- 4 psl. **Vidmantas Kiaušas**. Tapybos paslapčių paviliotas.
- 6 psl. **Lidija Šimkutė-Pocienė**. Prisiminus Sąjūdžio metą.
- 7 psl. **Violeta Rutkauskienė**. Apie Vytauto Didžiojo sarkofagą, informacinę erdvę ir ... pačius mus.
- 8 psl. **Romualdas Kriaučiūnas**. Partizanų jamžinimas.

Prarastosios Lietuvos simbolis

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Alė Rūta – Elena Nakaitė-Arbačiauskienė – rašytoja, kultūros ir visuomenės veikėja, jau šešiasdešimt metų gyvena Amerikoje. Jos jaukus ir svingingas namas yra Los Angeles priemiestyje Santa Monikoje. Ant sienų kabantys paveikslai ir gausybė spalvingų tautinių juostų primena Lietuvą. Savo didžiausią turtą – knygų kolekciją – ji padovanojo Rokiškio bibliotekai bei Kaune esančiam Maironio lietuvių literatūros muziejui. Pastarajam buvo perduotos ir rašytojos archyvalijos: dokumentai, fotonuotraukos, rankraščiai, laiškai.

Šiuo metu rašytoja gyvena savo namuose viena, tačiau jos globėja, dukra Rasa Arbaitė dažnai ją lanko. Prieš keletą metų Alė Rūta peržengė savo gyvenimo devyniasdešimtmečio slenkstį. Gerokai susilpnėjęs regėjimas sulėtino gyvenimo tempą, atėmė skaitymo džiaugsmą bei privertė atsakyti kelionių į Lietuvių Bendruomenės organizuojamus renginius. Rašytoja ilgisi bendravimo su žmonėmis, jaukių ir malonių pokalbių. Dažnas svečias šiuose namuose yra poetas Pranas Visvydas, su kuriuo rašytoja turi apie ką pasikalbėti ir prisiminti.

Alė Rūta – viena iš nedaugelio vyresniosios kartos kultūros veikėjų, likusių Los Angeles (Amžinybėn iškeliavo jos bičiuliai: Lemberčiai, Bernardas ir Aldona Brazdžioniai, B. Raila, J. Gliuda, J. Švaistas ir kt.). Jai ir dabar nuolat skambina įvairiais klausimais ne tik jaunieji, bet ir vyresnio amžiaus žmonės. Ji, tarsi „gyva enciklopedija“, atsimena daugelį dalykų su mažiausiomis smulkmenomis, teikia vertingų patarimų.

Elena Nakaitė nuo gimnazijos suolo iki šių dienų liko ištikima kūrybos pasauliui. Vokietijoje pasirinkusi slapyvardį „Alė Rūta“ kaip trapumo ir amžinumo simbolį, savo rankraščius rašė žalia spalva. Lietuviškas žodis jai ir dabar yra didžiausia vertybė. Būdama jautrios ir švelnios sielos, užsispyrusi aukštaitė niekada nenusižengė savo principams. Jos kūryba yra tarsi prarastosios Lietuvos simbolis.

Draugo dienraščio puslapiuose ir dabar galime aptikti jos straipsnių kultūros ir meno temomis, prisiminimų apie savo artimus bičiulius. Lietuvoje šiuo metu rengiama jos naujoji knyga apie gentainius – Šklėrių giminę. Knygoje autobiografiniai prisiminimai susipina su dokumentais, istoriniais faktais, etnografiniais Aukštaitijos krašto vaizdais.

Alė Rūta gimė Sankt Peterburge, Rusijoje, kur tuo metu gyveno jos tėvai, pasitraukę nuo Pirmojo pasaulinio karo. Tėvas Jonas Nakas ir mama Emilija Šklėriūtė, kilusi iš Kunigiškių, Svėdasų parapijos, po karo grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Kamajuose. Elenos Nakaitės krikšto tėvas – mamos brolis Alfonsas Šklėrius. Jis buvo Lietuvos savanoris, vėliau tapęs Nepriklausomos Lietuvos pulkininku, miręs badu Sibire. Krikšto mama – tėvo sesuo Veronika Šmalstienė, kuri vėliau pasitraukė į JAV. Vaikystę Elena Nakaitė praleido nuostabioje gamtoje, dvasingoje aplinkoje. Tėvų bei ją supusių žmonių atvirumas ir geraširdiškumas jaunai kūrėjai suteikė įkvėpimo, subrandino jos meilę Tėvynei, krašto žmonėms.

E. Nakaitėi ryškų pėdsaką širdyje paliko seneliai – Ciprijonas ir Barbora Šklėriai, kurių namuose trumpai gyveno, lankydama Kunigiškių pradžios mokyklą. Senelis turėjo gražų balsą, giedojo Svėdasų bažnyčioje, draugavo su gretimo kaimo Tumais, kurių sūnus, tuomet dar jaunas kunigėlis, o vėliau garsus rašytojas Juozas Tumas-Vaižgantas, buvo jos mamos krikšto tėvas. Visi senelių vaikai – jos dėdės – tapo gerbiama išsimokslinusių žmonių: Kajetonas – žymus dailininkas, Povilas – inžinierius, mokslininkas, o Alfonsas – Lietuvos kariuomenės karininkas.

Vėliau E. Nakaitė mokėsi Rokiškio gimnazijoje,

je, įstojo į ateitininkų organizaciją. Gimnazijoje pradėjo kurti ir spausdino eilėraščius moksleivių laikraštyje. Pasirinkusi literatūrą ir pedagogiką, studijavo VDU, 1937 m. baigė Klaipėdos pedagoginį institutą, mokytoja. Jos buvę mokiniai – garsus fotomenininkas Algimantas Kezys ir rašytoja Vytautė Žilinskaitė su meile ir dėkingumu prisimena savo reiklį ir švelnią mokytoją. Prieškarinėje Lietuvoje ji bendradarbiavo *Naujojoje Vaidilutėje*, *Ateities spinduliuose*, *Naujojoje Romuvoje*, *Studentų dienose*. Rašė literatūros, kultūros klausimais, spausdino savo prozos vaizdelius, poeziją. Už eiliuotą vaidinimą *Žiogas ir skruzdės* (1942) jai buvo paskirta žurnalo *Žiburėlis* premija. 1943 metais, parašiusi diplominį darbą *Žmogus Pečkauskaitės kūryboje*, baigė studijas Vilniaus universitete. Artinantis antrajai rusų okupacijai, kaip ir daugelis Lietuvos inteligentų, Elena su vyru architektu ir dailininku Edmundu Arbu buvo priversti pasitraukti į Vakarų. Trumpai mokėsi Vienos universitete, dirbo vaikų darželyje. Įstojo į 1946 m. įsteigtą Lietuvių rašytojų draugiją tremtyje. Vokietijoje debiutavo poezijos knygele *Be tavęs* (1946) ir novelių knyga *Likimo kelias* (1947).

1948 metais persikėlė į JAV. Gyvenimas Amerikoje nelepino, teko dirbti įvairius darbus, tačiau rasdavo laiko kūrybai, visuomeninei ir kultūrinei veiklai. Periodikoje skelbdavo straipsnius visuomeninio gyvenimo bei kultūros temomis, recenzijas ir pasisakymus apie naujas knygas, spektaklius. Savaitgaliais dirbo lituanistinėje mokykloje, troško gimusių Amerikoje vaikų širdyse išsaugoti lietuvišką žodį, įskiepyti jiems meilę Lietuvai.

Alė Rūta dar Kaune aktyviai dalyvavo ateitininkų korporacijos *Birutė* veikloje. Los Angeles darbavosi Lietuvių bendruomenėje. Tuomet, kai LRD valdybą sudarė Los Angeles rašytojai, o pirmininko pareigas ėjo Bernardas Brazdžionis, ji tris kadencijas buvo šios valdybos narė, kuri organizavo renginius, pati juose dalyvaudavo, dažniausiai savo namuose priiminėdavo viešnius ir svečius. Los Angeles įvyko ne tik išeivių rašytojų L. Andriekaus, A. Vaičiuliaičio, A. Gustaičio, P. Jurkaus, B. Pūkelevičiūtės, M. Katiliškio, V. Kazoko ir kt., bet ir atvykusių iš Lietuvos rašytojų – V. Martinkaus, M. Martinaičio, S. Gedos, M. Kontrimaitės ir kt. vakarai. „*Man tekdavo bendrauti beveik su visais išeivijos rašytojais – siuntinėti informacinius biuletenius bei tvarkyti kitus organizacinius reikalus. Posėdžiai dažniausiai vykdavo mano namuose. Mano laikas buvo paskirstytas šeimai, rašytojams, kūrybai. Abu su vyru dalyvaavom parengimuose – su įvairiomis programomis – politinėmis ir kultūrinėmis temomis. Viskas buvo daroma dėl Lietuvos.*“ Alė Rūta buvo veikli ne tik LRD, bet ir Dailių menų klube, kuriame būrėsi įvairūs menininkai – rašytojai, muzikai, dailininkai, teatralai, kritikai. Buvo rengiami kūrybos vakarai, meno parodos, koncertai.

Įvairi kultūrinė ir visuomeninė veikla, pareiga šeimai palikdavo ne tiek daug laiko kūrybai, kuriai reikia ramybės ir susikaupimo. Vienatvės valandos buvo trumputės, o širdis norėjo tiek daug išsakyti, kas sukaupta, patirta. „*Rašytojo kūryba – tai vienišoji darbas. Tačiau rašytojas tarpsta savoje visuomenėje. Jis lyg bitė – renka saldų ir*

Rašytoja Alė Rūta – tikroji ir netikroji. 1984 m.

Iš *Draugo* archyvo

kartų nektarą. Prisipildęs ima atkurti visų bendrą ar bent panašią buvimo ir būties tikrovę. Iš stebėjimų, patirties, per vidinį išgyvenimą – taip gimsta istorijos, taip pasirašo knygos“, – teigia rašytoja Alė Rūta.

Rašytojos kūrybinis derlius gausus – per tris dešimtis knygų: apysakų, novelių, poezijos rinkiniai, kelionių įspūdžiai. Bet daugiausia – romanai. Knygos buvo spausdinamos Vokietijoje, Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje, Amerikoje, Lietuvoje. Savo kūriniais ji yra pelniusi ne vieną premiją. Nepriklausomoje Lietuvoje už vaidinimus, parašytus vaikams, ji buvo apdovanota žurnalo *Žiburėlis* premija. Amerikoje romanas *Trumpa diena* gavo dienraščio *Draugas* literatūrinę premiją; romanas *Kelias į kairę* laimėjo *Dirvos* literatūrinę premiją; už romaną *Pirmieji svetur* paskirta 1984 m. *Draugo* premija, už romaną *Mėlyno karvelėlio šviesa* – Šaulių sąjungos Niujorko premija; už knygą *Margo rašto keliu* – laikraščio *Darbininkas* premija. Lietuvių Rašytojų draugijos premiją, kurią mecenavo Lietuvių Fondas, už 2000 metų geriausią romaną *Vargingos tėvynės vaikai* jai įteikė poetas Bernardas Brazdžionis. 1992 metais Alė Rūta tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nare.

Jos kūrybos pagrindinės temos – prarastoji Tėvynė ir joje likę brangūs kenčiantys žmonės; ji vaizduoja senąjį kaimą, rašo istorinius romanus, pasakoja apie bolševikinės okupacijos ir Sibiro tremties vargus, apie partizanines kovas. Ypač svarbi jai tema – lietuviškos imigracijos į JAV istorija (nuo XIX a.). Su dokumentiniu tikslumu ji pateikia „dipukiškosios“ išeivijos buities vaizdus. Kūrybos pagrindas – tikėjimas, tvirtos moralinės nuostatos, meilė Tėvynei. Rašytojai rūpi šeimos problemos, bendravimas tarp artimų žmonių. Savo kūryboje ji naudoja tradicinį realistinį pasakojimą, vidinį monologą, įpina lyrinių ir epinių vaizdų. Junti ypatingą pagarbą ir meilę žodžiui, subtilų įvaizdžių naudojimą, taikliai apibūdinant žmogiškuosius jausmus, gamtos reiškinius.

Alės Rūtos romanų herojai – menininkai, inteligentai, mokytojai, ūkininkai. Ji rašo apysakas ir apie įžymius kultūros bei visuomenės veikėjus, rašytojus. Kūriniuose nagrinėja psichologines problemas. Autorė ima iš gyvenimo realias situacijas ir kartu su savo herojais bando jas išnarplioti. Šviesiausiomis spalvomis jos kūryboje tapomi pasiaukojančių motinų paveikslai. Motina – šeimos siela ir dvasingumo saugotoja. Visos jos švelnios, rūpestingos, suprantančios, užjaučiančios, skiepijančios meilę lietuviškam žodžiui, papročiams, Tėvynei. Su ypatinga atida piešia ir mokytojų portretus. Šiems šviesuoliams skiriamas premijuotas romanas *Vargingos Tėvynės vaikai*.

Rašytoja yra prisipažinusi, kad meilė ir ilgesys Tėvynei buvo tie varikliai, kurie skatino kurti. „Puoselėjau kūrybą, gimusią iš ilgesio...“ – teigia menininkė. □

Po varinio angelo sparnu

LINA ČEKAUSKAITĖ

Perskaičiusi Ramutės Skučaitės knygą „Varinis angelas“ (R. Skučaitė, „Varinis angelas“. – V.: LRS leidykla, 2006), šiek tiek sutrikau. Skaidru, pernelyg švaru, kad būtų galima dar ką nors pridurti. Skaudu, asmeniška, intymu, todėl ir nedrašu komentuoti. O juoba – vertinti. Tai autentiškas, lyriškas, krištolo skaidrumo sielos dienoraštis. Santūri, graži kalba, nuosaukus, nugludintas žodis, klasikinė eilėdara, griežtai laikomasi rimo ir ritmo. Eilėraštis tautus, glaustas, kondensuotas, vengiama aprašinėjimo, siužetiškumo, patoso, retorikos. Prasmės koncentruotos, detalės iškalingos. Ryškūs egzistenciniai išgyvenimai: būtis žmogui duota, paskirta, primesta ar dovanota, – nelygu, kaip vertinsi. Tačiau joje atsiradęs privalai ją pateisinti ir joje ištverti. Į žmogų žvelgiama kaip į paslaptį.

Knygos sandara įdomi ir neįprasta – tai lyriniai eilėraščiai ir autobiografinės miniatiūros. Jie susipina, susilydo į darnią prasminę visumą. Eilėraščio minties gija, nutrūkusi paskutiniame posme, atkartojama ir praplečiama atsiminimuose. Jie leidžia iš glausto kalbėjimo išsiplėsti į detales, fiksuoti ištrauktas iš atminties gyvenimo atraizas, fragmentus. Iš tų jungčių deliojasi poetės pasaulėjautos mozaika. Subjektyvių išgyvenimų lyriką keičiantys pasakojimai – glaustos, lakoniškos asmeninės patirtys. Autorė į pasaulį žvelgia subtiliu, jautriu, atlaidžiu žvilgsniu. Net ir menkutė detalė, žiūrint į ją iš daugelio metų nuotolio, jau įgavusi kitą prasmę, bylojanti iškentėto skausmo, didelės meilės, netekties, praradimo – viso gyvenimo istoriją. Šios atsiminimų nuotrupos, šukelės – ne neišnykusios, o tik sutrupėjusios į nedideles atraizėles – praeities liudininkės. Skaudžios ir vis dar badančios... Autorė stengiasi grakščiai, subtiliai, švelniai prie jų prisiliesti.

Viena svarbiausių, dominuojančių knygos temų, suskambančių ir eilėraščiuose, ir atsiminimuose, – karo, pokario, tremties išgyvenimai. Pavojinga tema, nes rizikuojama nuslysti į perdėm sentimentalius prisiminimus, gaudulį, netgi verkšlenimą, į retorišką tėvynės meilės deklaravimą, suabsoliutinant kančią, save užkeliant ant aukojimo aukuro. Ne vienas suklypo ant šio pavojingo kūrybai akmenuko. R. Skučaitė pakylėja išgyvenimus iki skaidrios, lyriškos poezijos. Jos „dirva“ – apmąstyta, subrandinta dvasinė darna. Ji yra pasiekusi santarvę pirmiausia su savimi, su pasauliu, mirusiais ir gyvaisiais, su istorija. Tai dvasinės išvalgos, subjektyvūs apibendrinimai tos vidinės kelionės, kurioje patirta ir gniuždančių abejonių akimirkų, neapykantos liepsnų ar sukilusios savigailos dėl patirtos netiesos, išdavystės. Ir nors per visą knygą driekiasi tas begalinis liūdesys, melancholija, bet *susitaikymas* – su būtučiu ir esamu laiku – jau įvykęs. Jau išbūta, išturėta, iškęsta. Tada belieka „*Pavargus, neatpirkus atsigulti / Į smilgas po apnuodytu medžiu*“ (p. 6).

Tremtis – ne vien fizinis skausmas, atstumas, kilometrai, tai ne tik taiga, į Sajanus lipančios pušys. Tai ir dvasinė atskirtis, liga, vienuma, išdeginta sielos dykynė, išdavystė, melas, nesupratimas, kraujo klyksmas, elgetaujanti vaikystė. Ir laiko „nejautra“, tvirtai sukabinusi mirusius ir gyvuosius. Laikas išblukina „cheminio pieštuko“, rašalą, bet jis nepajėgus išblukinti praeities klaidų. Poetė prisipažįsta, kad ji iki šiol serga *laiku* – praėjusiu, būtučiu, ir pati prisako sau, jog „*jau gana klausytis garso negatyvo*“.

Knygoje, tiesiogiai arba užuominomis, nuojautomis, kalbama apie tėvynę. Tik poetei tėvynė – ne ta, „*kurią tu rasi atsikėlęs*“, tai jau ne vietos, ne geografinė sąvoka. Tėvynė palikta ten, „*kitoj būty / geltonoj tundroj*“ (p. 31). Poetė niekada tarsi negrįžo ir negrįžta į dabar; jos čia nėra, kaip jai čia nėra ir tėvynės. Didelė, esmingiausioji dalis, o

gal viskas liko ten: „*Kaip išvežė – taip ir likau / Jau antras pusšimtis metų. / Nenumiriau, neužmigau / Laižydama maumedžio medų*“ (p. 45); „*Ten gyvenu, bet ten manęs nėra*“ (p. 54). Tame ten telpa labai daug prasmių, svarbiausioji – namai. Jie, pradedant paprasta jautria židinio šiluma, kuri, deja, „seniai pavirtusi į nieką“, įkūnija viską apimančią, žmogaus gyvastį maitinančią, palaikančią egzistencinę energiją, tampančią asmens Visatos centru; iš jo orbitos išblokštas jau nebegali sugrįžti atgal ir įsitvirtinti kitur, nes pažeidžiama prigimtinė *darna* ir pusiausvyra: „*Mes tarsi esam, tarsi ne / Jau niekas mūsų nekankina*“ (p. 37). Namų prasmė peržengia ir tėvynės sienas. Nes tikrieji namai – žmogaus viduje.

Kitas labai svarbus R. Skučaitės pasaulėjautos ir pasaulėžiūros momentas – išsaugotas vidinis grožis, vidinė švara. Jis neleidžia į vidų įsigraužti blogio – neapykantos, pykčio, keršto, apmaudo – pradams. Nei tie, kurie teisė ir smerkė, nei tie, kurie gailėjo, neturi jokių galių nieko sugrąžinti ar ką nors pakeisti: „*Kas visa buvo ar tik bus paskui / Jau be tavęs. / Tegul tik būna gera*“ (p. 46). Dievo prašoma stiprybės, tikėjimo Juo malonės: „*Neleisk man netikėt, kad Tu esi: / kasdien ir visada, visur ir niekur*“ (p. 55).

Lyrikos stilius šiek tiek keičiasi antroje knygos pusėje – čia daugiau realybės, esamojo laiko impresijų, atverčių. Jos kai kur išsibarsčiusios, fragmentiškos, nebėra tolygaus vientisumo, dabarties pojūčiai truputį chaotiški, kaip chaotiškas poetei ir dabarties pasaulis – jai svetimas, spindintis, šaltas, nesuprantamas. Tad „*kodėl aš čia?*“ – šiame „*polietileninėm plėvelėm*“ plazdančiame Vilniuje, virš kurio „*šalta ir pikta*“, kur „*svetima, net skauda*“... Galbūt gelbsti svarbiausioji nuostata, priesakas, prašymas, įsakymas sau – **išskentėk**. Ties tuo *iškentėk* ir sustingo „*būties sidabrinė rodyklė*“.

Prozos tekstai labai lyriški, poetiški, pavyz-

džiui, himnas žolei, kuri ir dabar traukia, džiugina ir padeda išlaikyti tėvynę. Atsiminimų nuoplaisėlės, ryškūs ir skaudūs miniatiūriniai fragmentai. O juose – pažinti, mylėti, branginti žmonės. Tai ir autorės gimtosios Palangos kanau-ninkas, kurio rūpesčiu lygiai tą pačią dieną, kai gimė poetė, pradėjo dūžius skaičiuoti miestelio bokšto laikrodis, ir nacių sušaudyta žydaitė Ženė, kiti vardai, metai, veidai. Iš tolo ataidi seniai jau į Rasas išėjusios tetos balsas. Kalinių ir lojančių šunų voroje žengiančios motinos veidas, Ramygalos gatvės kapinėse atgulusiam aštuoniolikmečiui broliui nupintas tujų vainikas ir ji pati – kamuo-jama šiltinės... Kelionė iš Panevėžio į Vilnių. Pas-kui kelionė jau į niekur, smingant į sielą ir kūną aštrioms šerkšno adatėlėms, šalia gimnazijos draugių šaltame vagone, ir buvimas **ten**, pasirašius nuosprendį „ligi gyvos galvos“. Ir dabartis, nejučia vėlgi gretinama su *kadaise*. Dabartyje jau beveik niekur per pamokas nebekalbama malda ir nebeprašoma Šventosios Dvasios dovanų „*mūsų protui apšviesti ir sielos jėgoms stiprinti*“, dabar jau „*žemė neišlaiko mūsų svorio*“, o visos dėmesys ir atida dažniausiai sutelkti į „*tuščiavidurį laikinumo simbolį*“.

Tas varinis, šaltas, po širdis braidantis skaudus liūdesio angelas – tai daugelio metų, daugelio žmonių ir kartu kiekvieno individualiai išgyventa drama; gyvenimas – išsipildęs ir neišsipildęs, pavogtas, kaip tas nesusoktas mokyklinis valsas. Jo sparnas aptaškytas krauju ir apneštas laiko rūdimis. Bet šis angelas, nors ir negailestingas, nenumgramzdina į žmogaus dvasios bedugnes: „*Skau-dėjo, praėjo, nėra... / Nurimt atėjo laikas*“. Širdies šiluma tą liūdną praeitį apgaubia melancholiška, bet švelnia, o ne pikta, tūžminga marška. Pareiga ir teisė išlikti žmogumi. R. Skučaitės „Varinis an-gelas“ žavus tuo, kad autorė, mintimis ir eilėmis grįždama prie pažįstamų temų, gebėjo jas pakylėti į subtilios, jautrios lyrikos aukštumas. □

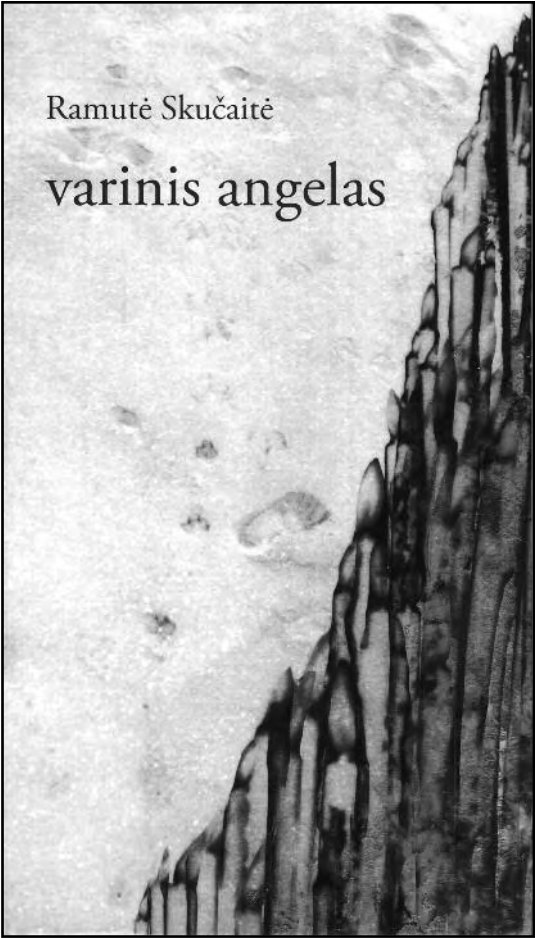
*

Varinio angelo sparnai
Supjaustė vėją.
Varinio angelo sapnai
Kasnakt laisvėja!

Varinio angelo plaukai –
Varinės vielos.
Varinio angelo vaikai –
Prakeiktos sielos.

Varinio angelo balse
Giesmės – nė aido.
Varinio angelo dvasia
Po širdis baido.

Varinis angele, išbrisk! –
Juk širdys šąla!
Varinis angele, apskrisk
Bent šį kvartalą.

Tapybos paslapčių paviliotas

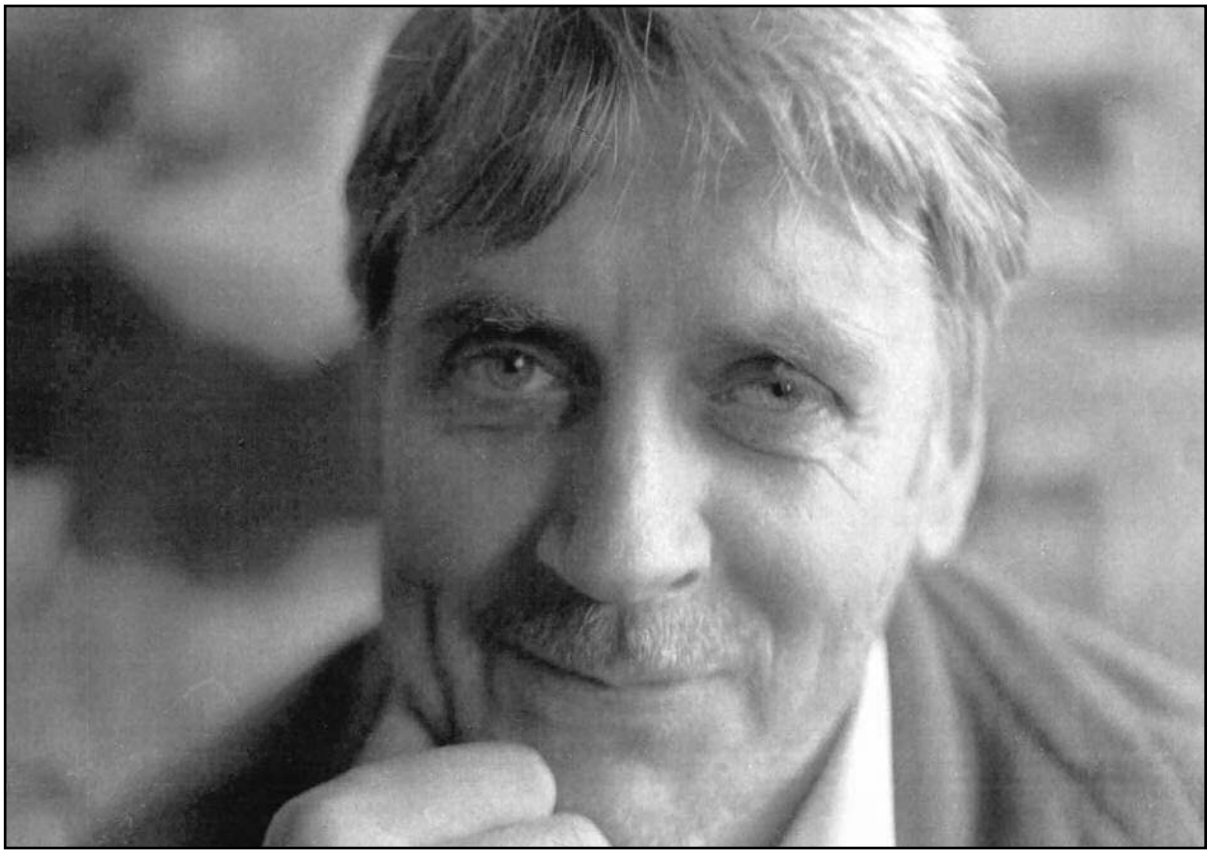
VIDMANTAS KIAUŠAS

Kauno paveikslų galerijoje iki rugsėjo 28 d. veikė jubiliejinė Alfredo Šato (g. 1948 m. spalio 6 d. Kaune) tapybos darbų ir pirmą kartą eksponuojamų piešinių paroda „Kūryba man – mano gyvenimas“, atspindinti menininko ieškojimų ir atradimų kelią nuo ankstyviausių iki pačių naujausių darbų.

Nors A. Šato kūryba plačiai pasklidusi po pasaulį ir, surinkę jo darbus, esančius Vokietijoje, Rusijoje, Bulgarijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Ispanijoje, Kanadoje, tikriausiai pamatytume dar vieną ne mažiau įspūdingą paveikslų kolekciją, tačiau gimtajame mieste, o ir visoje Lietuvoje, tai kol kas didžiausia personalinė dailininko paroda. Visą gyvenimą profesionaliai ir produktyviai tapantis autorius ne itin veržiasi į viešumą, tikriausiai ir jubiliejų jis būtų pažymėjęs tik su bičiuliais, jeigu ne energinga šalia esančių dukros tapytojos Indrės ir žmonos tekstilininkės Aldonos bei sūnaus verslininko Daumanto parama.

Paroda buvo pavadinta „Kūryba man – mano gyvenimas“, bet A. Šatas prasitaria ir kitaip: „Gyvenimas man – mano kūryba.“

Taip jau nutiko, kad vienuolikmečiui berniukščiui medikai diagnozavo širdies reumatą, o mama ligoniukui nunešė linksmą ir spalvingą knygelę „Pifo nuotyčiai“. Sirgdamas Alfredas ko-

Dailininkas Alfredas Šatas.

Rimgaudo Malecko nuotrauka

pijavo, pradėjo piešti, pasveikęs neprastai žaidė šachmatais, turėjo antrą atskyri, vėl susirgęs „atsiprašė“ spalvotų pieštukų... 1969 m. A. Šatas baigė J. Naujalio vakarinę dailės mokyklą, mokslus tęsė Vilniaus dailės instituto Kauno vakariniame skyriuje. Deja, jaunuolį priėmė ne į išsvajotosios tapybos, o į tekstilės specialybę. Tik studijuojant penktajame kurse tuometinis instituto rektorius profesorius Vincentas Gečas peržiūros metu jo gobeleną pavadino tapyba ir studentą ... pervedė į Vilnių.

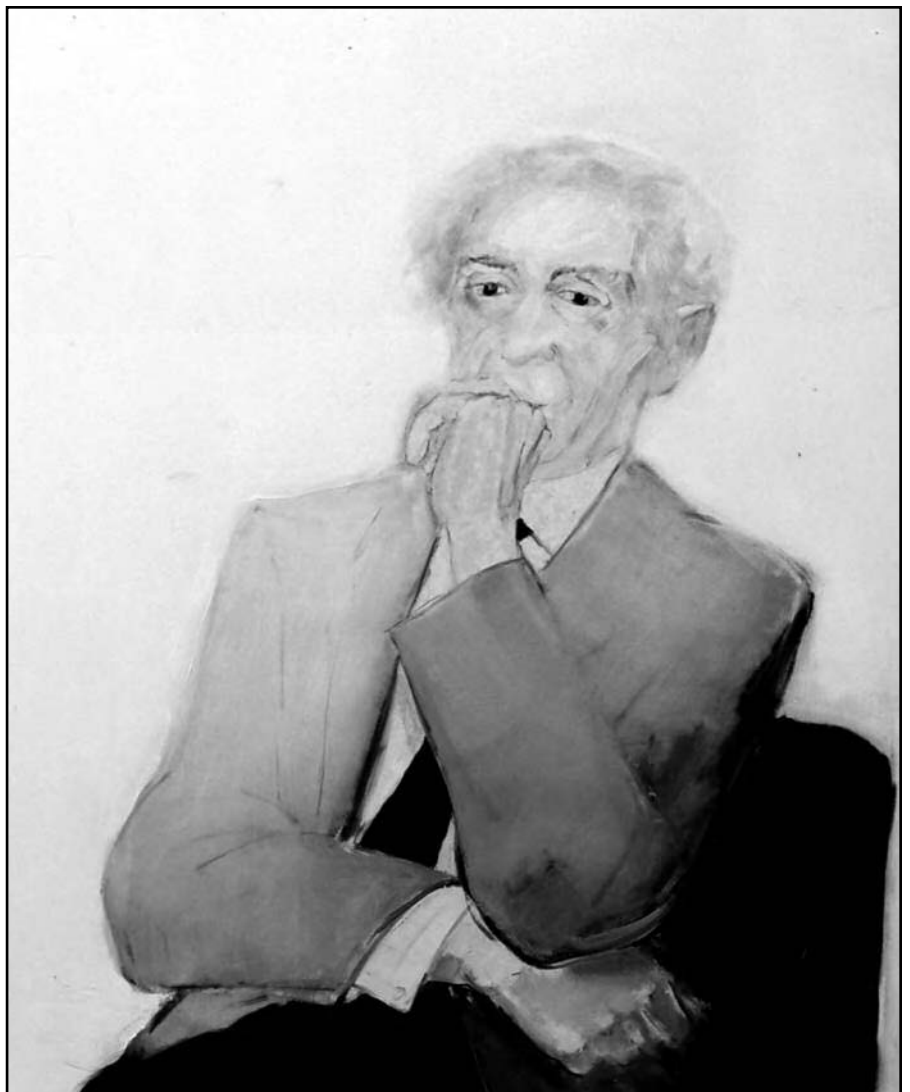
1978 m. tapytojas A. Šatas baigė Vilniaus dailės institutą, diplominis darbas – šviesiai dvasingas „Jurgio Brėdikio portretas“. Po metų menininkas nutapė „Moters portretą“, už jį tuometinės Sovietų sąjungos parodoje „Šalies jaunystė“

Taškente (1981) laimėjo II premiją. Buvo ir daugiau apdovanojimų: pirmosios vietos už „Senos bažnyčios impresijas“ tarptautiniame plenere Vengrijoje (1986) ir „Lemgo impresijas“ tarptautiniame konkurse „800 metų senajam Hanzos miestui Lemgo“ Vokietijoje (1990). Su vokiečiais A. Šatą iki šiol sieja graži bičiulystė, dailininkas sako, kad daugiausia jo personalinių parodų surengta būtent Vokietijoje.

„Ne grafas esu, – juokauja tapytojas, – tenka padirbėti ir kad nupirktų. Tačiau rupiai apčiuopiamas konkretumas man nepatinka, tapyba turi būti ne tiesmuka, o kūryboje visų pirma ieškau paslapties“. Menotyrininkas Paulius Stanišauskas prieš dešimtį metų rašė: „Alfredas Šatas savo kūryboje evoliucionavo nuo ekspresionizmo iki abs-

Aldona. 1976, Presuota anglis, 37x60

Bernardas Brazdžionis. 1997. Drobė, aliejus, 95x75

trakcionizmo, bet nepaniro vien tik į šias tapybos menines sroves. Jis gali jautriai ištaipyti žmogaus sielos atspindį gana realistiniame portrete, paprasčiausią gėlių puokštę – nepaprastame natiurmorte.

Virtuoziškai naudodamasis spalva, linija, dėme, autorius drobėje ne tik sprendžia rimtus filosofinius klausimus, bet ir mėgaujasi tapyba, atskleisdamas jos dekoratyvines, estetines galias.”

Dažnas jubiliejinės parodos lankytojas įsiminė A. Šato kūrybą kaip išpūdingai juodos ir baltos spalvų niuansus portrete, siužete ar abstrakcijoje. Juoda – ne grėsmingai niūru, o gelmiškai, skaudžiai skvarbu, balta – nebūtinai pavasariškai šventiška, o apibendrinančiai, filosofiskai tyra ir mąslu. Nors tikriausiai derėtų sakyti, kad juoda ir balta A. Šato paveiksluose atspindi filosofiskai išmintingą ir tyliai skaudų, skvarbų pasaulį. O prakalbę apie platų kontekstą, neišvengiamai paste-

„Nesuprantu, kaip žmonės gali gyventi be tapybos, – kalba A. Šatas. – Ji man – kaip oras. Dirbu kasdien, tačiau prieš tai ilgai nesusukdamas galvos, nes darau, ką moku ir kaip sugebu. Visą laiką turėjau ir turiu ką veikti, nuobodžiauti netenka. Aš gerbiu ir kūrybą, ir amato išmanymą, kurio šiuolaikiniam jaunimui kartais pritrūksta”. Mums, žiūrovams, atrodo, kad A. Šatui itin patinka dideli formatai. Jis nustemba: „Argi? Kai drobės plotas mažukas, neužtenka vietos spalvoms atsiskleisti, pritrūksta erdvės.” Iš juodo fono išplaukusi didelio formato „Pieta” (1989) – klasikinis, graudžiai atpažįstamas ir savas kančios atspindys, o štai rašytojas Vytautas Čepiauskas rodo nediduką paveikslą „Trys karaliai” (1987), sako, kad galįs į jį žiūrėti ištisas valandas ir kiekvieną kartą įmatyti kažką nauja. Priešais „Tris karalius”, panašiai kaip „Pieta”, iš juodo fono išplaukia „Kaliausė” (1986).

Senio portretas. 1976–1977. Popierius, anglis, 30x39

Sunkiau žodžiais nusakyti abstrakčiąją A. Šato tapybą, kurią matome, priimame, vertiname daugiau intuityviai. Racionalesniai aiškumui pasitelkime P. Stanišausko nuomonę: „Kai kuriose Alfredo Šato abstrakcijose, pavyzdžiui, triptike „Geometrinė abstrakcija” (1994), jaučiama suprematizmo, grynojo geometrinio abstraktaus meno, Kazimiero Malevičiaus (Kasimir Malevich) apibrėžto kaip bedaiktė tapyba, įtaka. Kituose akivaizdus abstraktaus ekspresionizmo poveikis (triptikas „Juoda-raudona” (1994), „Juodi potėpiai” (1994). Vėliau dailininkas pasuka į individualius abstrakcionistinius ieškojimus, kuriuose atsispindi patyrimai bei nuolat vis

kitaip keliama gyvenimo prasmės klausimai.”

Pats ne itin šnekus tapytojas neskuba įvardyti jo kūrybos įtakojusių autorių, tik prasitaria, kad

jeigu tektų išsirinkti vieną – tai būtų ispanas Francisko Goya. Dar pamini fantastišką japonų meną, supeikia arogantiškai nusiteikusių prancūzus, nes iš tikrųjų Prancūzijai šlovę dažnai pelnė italai, ispanai, mažieji olandai, vokiečiai... O prancūzai? Nebent tapytojas, grafikas Eugene Delacroix. Kas dar? A. Šatas įsitikinęs, kad austras Gustavas Klimtas daug įdomesnis už prancūzą impresionistą Claude Monet.

„Buvo metas, – prisimena dailininkas, – dirbdavau iki nukritimo. Tačiau ne tai svarbiausia. Tapant turi susilieti jausmas ir logika, privalai išsiveržti iš bet kokio susikaustymo, išlaisvėti. Ir nenorėk rezultato iš karto! Aliejinė tapyba turi susistovėti, susisluoksniuoti, atsirasti faktūros. Kai visi pasluoksniai ir sluoksniai pradeda virpėti kaip pieva pavasarį arba rudenį, tik tada galime kalbėti apie meną. Kalbėti apie tai, dėl ko verta dirbti.”

„Nemunas”,

Nr. 32, 2008 m. rugsėjo 18–24 d.

Pieta. 1989. Drobė, aliejus, 216x165

bime, kad tapytojo spalvų paletė, jų deriniai kuo įvairiausi. Tačiau juodos spalvos poveikimo nepaiegsi: po 1982 m. grupės tapytojų (Mykolo Šalkausko, Arūno Vaitkūno, Alfonso Vilpišausko, Jūračio Zalenso ir A. Šato) susidomėjimą ir šurmuli sukėlusios parodos Kaune, komunistų partijos funkcionieriai ne juokais sunerimo ir dėl modernizmo apraiškų, ir dėl dažnų „juodulių” paveiksluose. Vokiečiai ne kartą spėliojo, kodėl A. Šato darbai tokie tamsūs, tačiau autorius nelinkęs spekuliuoti: „Be abejo, visuomenė, kurioje gyveni, daro įtaką, tapyba irgi siejasi su politika, bet mene ne tai svarbiausia.”

Kuriant dažni ir neprognozuojami paradokasai... Įsimintinas A. Šato „Aklojo” (1984) portretas, stebėtinai panašus į menkos šlovės Lenkijos veikėją Jeruzelskį. Dailininkas prisimena paveikslą tapęs kaip apibendrinimą, kaip visos socialistinės sistemos atspindį, negalvodamas apie konkretų asmenį. Kad pasąmonė kažką pakuždėjo – darbui tik į gera.

A. Šatas yra nutapęs nemažai moterų portretų, figūrų, aktų, daug apnuoginto kūno regime piešinių ekspozicijoje. Tapybos darbuose vyrauja lyrizmas, susimąstymas, pasirenkant tą pačią spalvą, įdomiai akcentuojamos portretuojamųjų veido ir rankų sąsąukos (pavyzdžiui, „Ievos portretas” (1982), „B. Brazdžionio portretas” (1997). Jaukią akto ramybę gražiai atspindi „Šeima” (1982–1983). Piešiniuose dinamikos, veržlumo daugiau, vyrauja akimirkos, pagavos, impulso rezultatas.

Arklys. 1976. Popierius, anglis, 50x35

Prisiminus Sąjūdžio metą

LIDIJA ŠIMKUTĖ-POCIENĖ

Gyvenimui esu dėkinga, kad man teko būti Lietuvoje prieš dvidešimt metų, per pačius svarbiausius šių laikų istorinius įvykius. Beveik per tris mėnesius turėjau progos stebėti labai daug demonstracijų ir mitingų, dalyvauti juose, o kartais ir kalbėti. Juose buvo drąsiai dėstomi, demaskuojami faktai apie įvairias tautines, istorines, ekonomines, religines ir visuomenines nuoskaudas, skriaudas ir neteisybes. Tuomet skaičiau Lietuvos spaudoje ir teko girdėti diskusijų apie anksčiau nutylėtą Molotovo-Ribentropo paktą, apie su tuo susijusias tautos išlikimo problemas, valstybingumo praradimą. Galingas dvasinis pakilimas, atviri pasisakymai viešose vietose, forumuose bei spaudoje išreiškė vieningą siekį – būti šeimininkais savame krašte. Skaičiau ir klausiausi Sibiro tremtinių pasakojimų apie siaubingą tremtį, apie košmariškus išgyvenimus, apie ką anksčiau nebuvo drįsta prabilti. Mačiau pakelėse, pamiškėse padėtų gėlių žuvusiems partizanams, kovojusiems už Lietuvos laisvę, tikintis ir laukiant Vakarų paramos, kurios, deja, nesulaukė. Jie sovietmetyje buvo vadinami banditais. Mačiau jaunimo entuziazmą organizuojant naujas tautines organizacijas ir talkos būrelius, pasiryžusius sutvarkyti ir išsaugoti tautos paminklus, istorines vietas, atgaivinti priespaudos laikais pamirštą tautos didvyrių atminimą.

Stebino masinis žmonių dalyvavimas visuose su tautos atgimimu susijusiuose renginiuose ir neuilstamas pasiryžimas renkant parašus, kad būtų sustabdyta naujo atominės elektrinės bloko statyba. Mačiau, kaip žmonės graibstė naujus leidinius – „Atgimimą“ ir „Sąjūdžio žinias“ – taip pat ir kitą spaudą, trokšdami informacijos apie visus įvykius, apie dažnai netikėtus tautos pasiekimus.

Keliauninko Gedimino Ilgūno (beje, su juo susipažinau jo viešnagės Australijoje metu), dėka man teko nuvažiuoti ir apsilankyti pas kai kuriuos ypatingus žmones, neužmirštamus tautos patriarchus. Tuose susitikimuose buvo įdomių ir tikrai prasmingų pokalbių, kuriuos įrašiau į juosteles ir grįžusi į Australiją įteikiau Adelaidės radijo valandėlių programų vedėjai J. Vabolienei. Deja, šie pokalbiai radijo programose nebuvo panaudoti.

Šiose kelionėse man daug padėjo G. Ilgūnas, tuo metu jau išleidęs monografijas apie J. Čerskį ir V. Pietarį, sukilėlių ir knygnešių „gadynės“ tyrinėtojas, aistringas keliautojas, ieškantis lietuvių pėdsakų po visą Sovietų Sąjungą ir kitur. Jis 1990 m. tapo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komisijos pirmininku, 1993–1997 m. buvo Lietuvos archyvų departamento generalinis direktorius, 1997 m. – Prezidento A. Brazausko patarėjas, nuo 1998 m. vadovauja Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimo direkcijai.

Tikrai verti dėmesio susitikimai ir pokalbiai su Jo Eminencija kardinolu Vincentu Sladkevičium Kaišiadoryse, su kun. M. Dobrovolskiu-Tėvu Stanislovu Paberžėje. Įdomus susitikimas Skriaudžiuose su garsiu kanklininku Leonu Puskunigiu, kuris koncentracijos stovykloje kalėjo kartu su B. Sruoga ir Aleksandru Kantvilu (tuomet gyvenusiu Tasmanijos valstijoje, Australijoje. Jis parašė įvadą fotografo Olego Truchano knygai). Taip pat su devyniasdešimtmečiu Juozu Urbšiu, buvusiu Lietuvos užsienio reikalų ministru, 12 metų iškalėjusiu vienutėje.

Kardinolas V. Sladkevičius tuo metu gyveno mažame namelyje, Kaišiadoryse. Nedidelio ūgio, bet didingos dvasios Jo Eminencija pasitiko mus su mielu kuklumu ir šiluma. Jis daug vilčių ir tikėjimo ateitimi suteikė tautai. Pasidaliję su kardinolu mintimis visuomeninėmis bei žmogiškomis temomis, buvome skaniai pavaišinti barščiais su šviežiais išvirtomis bulvėmis. Bendravimas buvo

šiltas, paprastas ir mielas.

Berods, tą pačią dieną aplankėme ir buvusį Lietuvos užsienio reikalų ministrą Juozą Urbšį. Jis tuo metu gyveno mažame butelyje Kaune pas savo dukterėčią, kuri priglaudė jį sugrįžusį į Lietuvą kaip *persona non grata*. Neįtikėtina, kaip jis išlaikė savo buvusią eleganciją, nepaisant ilgų metų kalėjimo ir niekinimo. Pasitiko mus, nors kukliai apsirengęs, su stebėtinai džentelmeniška, kilnia laikysena. Su imponuojančia ramybe ir nuoširdumu dalijosi savo išgyvenimais be jokio kartėlio. Jis padovanojo savo ir žmonos kalinės dokumentų kopijas, fotografiją, neseniai išleistą knygą, stebėtinai gražią, taisyklinga rašysena pasirašė ir ant popieriaus lapelio užrašė: „*Kiekvienos tautos ideali padėtis – nepriklausomybė*“.

Netoli Kauno Babtuose aplankėme kunigą ir poetą Ričardą Mikutavičių. Jis tuo metu gyveno nušaliame gana kukliame namelyje, bet įėjus vidun nustebino fantastiška meno kolekcija. Kunigas buvo labai populiarus tarp žmonių. Kai jį perkėlė į Kauno Įgulos bažnyčią paprastai vadinamą Soboru), po Mišių žmonės stovėdavo eilėse, jo laukdami dėl įvairiausių reikalų. Sunku suvokti, kaip šitoks žmogus galėjo būti taip šurpiai nužudytas, jo meno kolekcija pagrobta. Tiesa, dabar teko skaityti, kad bent dalis tos vertingos meno kolekcijos atgauta.

Būdama Kaune aplankiau brandaus amžiaus Paulių Galaunę, žinomą etnografa, liaudies meno tyrinėtoją ir knygų ženklų (ekslibrisų) rinkėją ir labai miela jo kolegė, žmoną Kazimierą, su kuria palaikau ryšį iki šių dienų. Jaukioje, aukštos dvasinės kultūros aplinkoje praleidome daug valandų bendrai kalbėdamiesi ir dalydamiesi mintimis apie ekslibrisų meną, jų kolekcionavimą. Vėliau, Lietuvai jau atgavus Nepriklausomybę, būdama Kauno Katedroj, netikėtai sutikau p. Kazimierą. Kaip tik galvojau, jog reiktų juos aplankyti, nes žinojau, kad jos vyras jau prie mirties. Tada ir sužinojau, kad Paulius Galaunė mirė. Jau mirties patalė išgirdęs, kad iškelta trispalvė vėliava, jis žmonos Kazytės paprašęs: „*Atnešk mano geriausią kostiumą*“. Tai buvo paskutiniai jo žodžiai. Ak Dieve! – pagalvojau susigraudinusi, – bent tiek džiaugsmo ir pasididžiavimo jam buvo skirta prieš amžinai užmerkiant akis.

Vėliau teko su draugais nuvažiuoti pas legendinį Kazimierą Skebėrą, gyvenantį Bagdišių kaime, vienišą, be pensijos. Jis iškentėjo 20 metų tremties, kad su tėvu turėjo didžiulę senų (ne

Lidija Šimkutė svečiuojasi pas Lietuvos kardinolą. 1988 m.

J. E. kardinolo Vincento Sladkevičiaus namelis Kaišiadoryse.

tarybinių) knygų biblioteką, kuri buvo sudeginta prieš jo akis. Kazmieras Skebėra mokėjo daug kalbų, jis kartu su prof. Biržiška redagavęs pirmąjį Enciklopedijos tomą. Jam yra tekę pažinti Vydūną, Maironį, Mahatmą Ghandi, R. Tagorę ir D. Nehru.

Kelionė pas jį buvo tarsi iš sapno. Minėto kaimo link teko važiuoti mašina sraigės greičiu, sniegui krentant ant slidaus prasto kelio. Pagaliau atvažiavome. Vienišas medis, tarsi sargas viaduoklis, stovėjo prie mažo, apleisto medinio namelio. Mus pasitiko nedidukas baltaplaukis (kažin kiek jam galėjo būti metų?) gyvastingas senukas. Buvo sunku patikėti – žmogus tiek iškentėjęs, dar toks žvalus, toks eruditas... Jis nuolat klausėsi radijo – žinių iš viso pasaulio. Kartu su prabėgančiom žiurkėm, kurios, matyt, palaikė jam kompaniją. Vėliau, girdėjau, valdžia jam suteikė butą Vilniuje, Stiklių gatvėje, ir ten, aišku, jis sulaukdavo daug smalsių žurnalistų.

Nukelta į 8 psl.

Apie Vytauto Didžiojo sarkofagą, informacinę erdvę ir ... pačius mus

VIOLETA RUTKAUSKIENTĖ

Rugsėjo 8-toji mūsų tautoje prisimenama kaip lauktoji, deja, neįvykusi Vytauto Didžiojo karūnavimo diena. Tiesa, vėliau atkakliai ruošiantis karūnacijai, laukiant karūnos, iškilmės buvo planuotos rugsėjo 29-tąją. Iš tikrųjų, tų datų būta ir daugiau, bet labiausiai istorijai įsiminė rugsėjo 8-toji. Paprastai tokia proga prisimenam ir pasidžiaugiam Vytauto Didžiojo pasiekimais, susimąstom apie jo palikimą mūsų istorijai. Ir visai natūralu, kad padūsaujam dėl nesėkmės, nežinia kur dingusios pavogtosios karūnos, o vėliau ir pradingusių ir iki šiol neatrastų paties Vytauto Didžiojo palaikų.

Prieš kurį laiką, prisimenant šią mūsų istorijai svarbią dieną ir patį tos dienos „kaltininką“ Vytautą Didįjį, dienraščio „Draugas“ puslapiuose (2006.10.21 ir 2007.01.20) surizikavau užsiminti apie 1930 m. Čekijoje signataro D. Malinausko pagamintą Vytauto Didžiojo palaikams sudėti puošnų sarkofagą. Domėjausi jo istorija ir likimu, mat, įtariau, kad platesnieji visuomenės sluoksniai gal nedaug ką buvo girdėję apie tai. Nors tasyk Vytauto palaikams skirto puošnaus sarkofago likimu pasidomėti paskatino paprasčiausias smalsumas, perskaičius žinomos lietuvių istorikės V. Daugirdaitės-Sruogienės pasakojimą Lietuvos istorijoje vadovėlyje, net į galvą neatėjo mintis, kad tas eksromptu užsimezges žurnalistinis tyrimas užsibaigs sėkmingai.

Šiandien nesinorėtų sugrįžti prie visos tos intriguojančios istorijos iš naujo, gilintis į jos detales, viešinti visų su rašiniu išgyventų nuotykių ir net mestų priekaištų: „O, kas leido apie tai rašyti“, yra malonu pastebėti, kad su Vytautui skirtu sarkofagu „paieška“ išėjo gan įdomiai. Ieškant vieno, atradome ir išsiaiškinome du: vieną Vilniuje, kitą Kaune. Pirmasis, didelis, – „tikrasis“ Nepriklausomybės akto signataro D. Malinausko užsakymu gamintas Čekijoje, tai tas, kuris turėjo būti pastatytas Katedroje. Tokių pastabų sulaukiau iš vilniečių neužilgo po rašinių. Antrasis, mažas, tačiau identiška didžiojo sarkofago kopija, visai netikėtai atrastas Kaune. Jį, kaip manoma, 1930 m., švenčiant Vytauto Didžiojo 500 m. karūnacijos jubiliejų, Lietuvos prezidentui A. Smetonai padovanojo pats Čekijos prezidentas Tomas Masarykas.

Tasai didysis D. Malinausko gamintas sarkofagas, kaip mums pranešė Lietuvos Nacionalinio muziejaus darbuotojai, dabar saugomas šio muziejaus padalinyje – Lietuvos Signatarų namuose Vilniuje. Ten pat yra ir toji brangi medžiaga, gražus brokatas, kuriuo čekai tik savo karalių karsčius išklodavo. Pats sarkofagas, kaip buvo anksčiau pastebėta, remiantis atskirais lietuvių istorikais, ne sidabrinis, bet plieninis. Visi norintieji išvysti šias brangias Vytauto palaikams skirtas relikvijas, jas ras Vilniuje, Signatarų namuose, Pilies g-vė Nr. 26. Besilankydami Vilniuje, nepraleiskime progos aplankyti šį muziejų ir pasižiūrėti į Vytautui Didžiajam skirtas ir muziejininkų pasiaukojimu išsaugotas retas istorines įdomybes.

Maždaug po metų, atsiliepiant į ankstesnius rašinius ir mano pačios dar papildomai muziejui parašytą paklausimą elektroniniu paštu dėl sarkofago likimo, 2008 m. metų pavasarį „Draugą“ pasiekė Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorės pavaduotojo Žygimanto Bučio rašinys. Tame rašinyje „Ar tikrai Vytauto sarkofagas dingo?“ („Draugas“ 2008.05.10. p.8.) muziejininkas patikslino kai kuriuos su sarkofagu susijusius faktus ir plačiau papasakojo jo likimą. Buvo malonu išgirsti, kad laikytas pražuvusiu aprašytasis

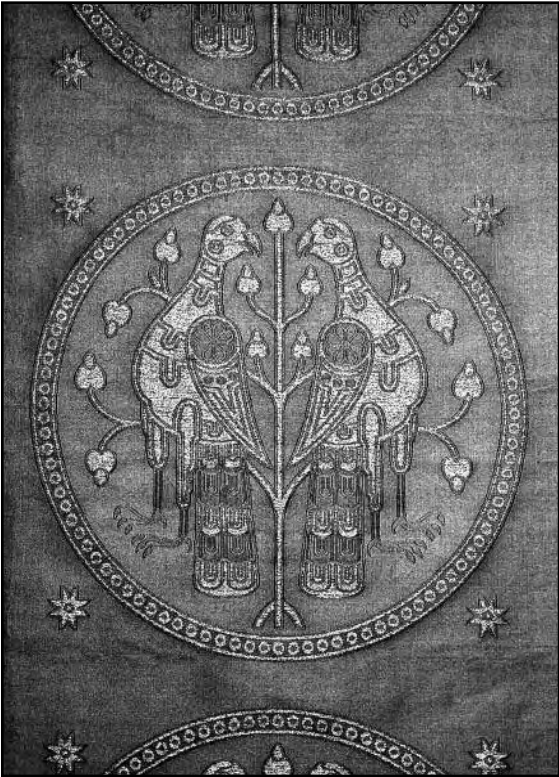

Čekijoje 1930 metais Vytauto Didžiojo palaikams saugoti pagamintas šarvuoto plieno sarkofagas, saugomas Signatarų namuose Vilniuje.

sarkofagas rūpestingų, pasišventusių žmonių ir muziejininkų pastangomis išsaugotas iki mūsų dienų. Su rašiniu „Draugui“ buvo atsiųstos iliustracijos su sarkofago bei karališko brokato, kurį čekai buvo išskyrę Vytauto kaulams suvynioti, atvaizdais. Gaila, tik, kad spausdinat muziejininko Ž. Bučio rašinį „Drauge“ jos nebuvo publikuotos kartu. Tad tikime, kad šį kartą „Draugo“ skaitytojai turės progos jas pamatyti.

Malonu, kad muziejininkai pataisė kai kuriuos netikslumus, suteikė papildomą vertingą informaciją, kuri buvo įdomi tiek „Draugo“ skaitytojams, tiek ir man pačiai.

Ne mažiau įdomi ir antro, mažojo, sarkofago istorija. Antrasis sarkofagas, didžiojo modelis, dovana prezidentui A. Smetonai, išliko išsaugotas Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus, dabar Čiurlionio dailės muziejaus, bendradarbių dėka. Dabar jis saugomas ir eksponuojamas Kaune, istorinėje Prezidentūroje, kartu su kitomis prezidentui A. Smetonai įteiktomis dovanomis. Tačiau apie šį sarkofagą – kitame *Priedo* numeryje.

Puošnus Čekijoje užsakytas brokatas Vytauto Didžiojo palaikams suvynioti. Saugomas Signatarų namuose Vilniuje.

Tęsinys kitame numeryje.

Brq Zilberio sprendimu laikinai pakeičia
Daiktai Muziejuje, 1959. X. 27. *Saraj, №2*

Daiktai buv. Lietuvos buržuazinės respublikos prezidentūros, gauti iš

LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo.

Br. inv. Nr.	Pavadinimas daiktų	Aprašymas	Kiekis	Kaina	Suma	Kam paskirta
1.	PPA.49.I.16Nr46	Knygų atrama su dviem juodo medžio dramo liais. (Nr 44) H-5361, H-5362	2	250	500	Kauno Muziejui
2.	49.VIII.22Nr4	Raktai mediniai (Nr 52)	2	50	100	Kauno Muziejui
3.	" " 4	Raktai gintariniai (69) H-5251	1	100	100	Kauno Muziejui
4.	PPA1949XI8Nr46	Medalis paminklinis Vytauto D. modžio lentoje	1	50	50	Kauno Muziejui
5.	PPA.49.VIII.22Nr4	Plaketos, daktai 11-ros Dainų šventės komite- to dovanai A. Smetonai (Nr8I) H-7973 V-221	1	50	50	Kauno Muziejui
6.	" " " "	Plaketos, iš baltojo metalo su A. Smetonos adresu (Nr 83)	1	50	50	NVD Archyvu.
7.	" " " "	Saulių žvaigždės ordino bronzinis medalis	4			

Dokumento, parodančio, kad prieškario Prezidentūros vertybės ilgai buvo NKVD įskaitoje, faksimilė.

M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvas

Partizanų įamžinimas

ROMUALDAS KRIAUČIŪNAS

Vytautas Kaziulionis. **Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai.** Varėna, 2005. Kietais viršeliais, 226 puslapiai. Kaina nepažymėta.

Knygos metrikoje rašoma, kad knygoje pasakojama apie Lietuvos partizanų žūties aplinkybes Varėnos rajone sovietinės okupacijos metais, jų palaikų paieškas ir atminimo įamžinimą. Remiantis liudytojų duomenimis, parodoma laisvės kovotojų drąsa, okupantų ir jų kolaborantų, MGB agentų, niekšingumas ir žiaurumas. Minimas Lietuvos tragiškas laikotarpis, siejamas su šių dienų realijomis, papildo visos Lietuvos laisvės kovų ir kančių istoriją. Knygą išleido pats autorius ir AB spaustuvė „Spindulys“, esanti Kaune. Išleista 1,000 egzempliorių, ir teko girdėti, kad ta knyga buvo greitai išpirkta. Man tą knygą teko netikėtai gauti dovanų iš Sarapiniškės prie Varėnos gyvenančių ponų Balkų, asmeniškai pažįstančių šios knygos autorių. Balkų duktė Asta ruošia doktoratą Purdue universitete Indiana valstijoje, kur profesoriauja mano sūnus Aldas. Kartais pasaulis yra mažas.

Įžangoje autorius primena, kad tauta, užmiršusi savo praeitį, neturi ateities. Knygoje dėmesys sovietų okupacijai, kur per pirmąjį dešimtmetį buvo sunaikinta trečdalis Lietuvos gyventojų. „Per 50 metų bolševikai padarė milžinišką žalą ką tik atsigavusiai mūsų valstybei: klastotojo istoriją, griovė Nepriklausomybės kovų paminklus, bažnyčias pavertė sandėliais, niekino tautos papročius, vykdė fizinį ir dvasinį genocidą. Visa tai išnagrinės istorikai. Mūsų tikslas – priminti ateities kartoms, kokia brangi laisvė, kiek už ją pralieta ašarų ir kraujo, kiek gyvybių sudėta ant Tėvynės aukuro. Mes, tų laikų amžininkai, laisvės kovų dalyviai, stebuklingai išlikę ir sulaukę Nepriklausomybės, nepamiršome bendražygių. Statėme jiems paminklus ir kryžius, granite iškalėme didvyrių vardus“ (p. 10).

Istoriko ir Seimo nario Algio Kašėtos žodyje, pristatant knygos autorių, sužinome, kad Vytautas Kaziulionis nuo 1988 m. prasidėjus tautos Atgimimo sąjūdžiui įsijungė į visuomeninę politinę veiklą ir didžiausią dėmesį skyrė 1944–1954 metų partizanų kovų įvertinimui ir žuvusiųjų kovotojų

pagerbimui. „Dirbo atkakliai ir nuosekliai. Organizavo partizanų palaikų iškasimą, perlaidojimą ir įamžinimą paminkluose... Iš viso su talkininkais perlaidojo apie 50 partizanų palaikų, paminkluose įamžino apie 700 žuvusių laisvės kovotojų vardų“ (p. 224). Algis Kašėta sudarė žuvusiųjų partizanų sąrašus ir kitaip prisidėjo prie šio projekto sėkmės.

Galima drąsiai teigti, kad knyga „Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai“ yra tų visų įamžinimo paminklų pats patikimiausias paminklas. Laikas ir blogi žmonės pastatytus pa-

Šventinant koplyčią Merkinės Kryžių kalnelyje. Iš kairės: kun. Robertas Grigas, mons. Alfonsas Svarinskas, kun. Rokas Puzinas ir kiti. Algimanto Černiausko nuotr.

minklus nustums užmarštin ar visai sunaikins, o ši knyga tikrai liks ateities kartoms. Kad tik ji nebūtų užmiršta. Prie to grįšiu vėliau.

Knygą sudaro maždaug 50 skyrelių. Nelabai aišku, kokia tvarka jie buvo išdėstyti, bet tai nelabai ir svarbu. Pačioje pradžioje duodama daugiau apžvalginių rašinių – apie Varėnos rajono istoriją, Pirmąją pasaulinį karą, po joėjusią lenkų okupaciją ir persekiojimus. Klausinama, ar buvo reikalinga pokario rezistencija. Palaipsniui pereinama prie specifinių partizanų žygdarbių, jų žūties aplinkybių, palaikų ieškojimo ir jų perlaidojimo, pamink-

lų statybos. Daugeliu atvejų gana nuodugniai aprašomos iniciatorių pastangos ir sutelkta talka įgyvendinant šiuos žyminis. Skaitome apie paminklų atidengimų iškilmes.

Plačiau paminėsiu vieną aprašymą, o jų buvo daug. „1992 m. liepos mėn. 5 d. į Daugus iš visos Lietuvos suplaukė daugybė žmonių į paminklo atidengimo šventę... Broliškas partizanų kapas skendo gėlėse ir žvakių liepsnelėse. Garbės sargyboje stovėjo krašto apsaugos savanoriai, uniformuoti šauliai ir partizanų gretos. Vaivorykštės spalvomis vilnijo Varėnos, Druskininkų ir Alytaus tremtinių ansamblių moterys, pasipuošusios tautiniais drabužiais, su bažnytinėmis, organizacijų ir valstybinėmis vėliavomis... Kunigui pašventinus ažuolų memorialą, tylos minute pagerbė partizanus – laisvės kovų dalyvius, amžino įšalo žemėje su tėvynės ilgesiu mirusius tremtinius, gulaguose sušaudytus ir badu išmarintus kalinius, prie televizijos bokšto ir pasienio užkardose žuvusius tautos gynėjus“ (p. 45).

Aprašomi ir gausiai nuotraukomis iliustruojami Dzūkijos partizanų batalionai ir jiems pastatyti paminklai. Aprašoma visa eilė žuvusių partizanų vadų, kaip Gegutis, Vanagas, Merkys, Šarūnas, Dzūkas, Rugys, Siaubas ir daugelis kitų. Su pagarba skaitome apie Merkinės, Kalniškės ir kitus mūšius. Skaitydami kartu ir džiaugiamės, ir liūdime. Nors niekur neprasikiša autoriaus asmenybės, labai aišku, kad be jo pastangų ir pasiaukojimo daug įamžinimo paminklų būtų likę tik neįvykdytų gerų norų kategorijoje. Padėka autoriui ir jo bendrininkams.

Anot autoriaus, šio leidinio tikslas buvo atskleisti netolimos praeities tragiškus įvykius ir paruošti lankytinų vietų keldrą. Trumpi istoriniai aprašymai, paminklų nuotraukos labai padeda suvokti pokario laikotarpį Varėnos rajone. Milžiniškas darbas jau atliktas. Čia noriu įsiterpti su savo siūlymu, išplaukiančiu iš to jau atlikto darbo. Dabar belieka tą lankytinų vietų keldrą konkrečiai apipavidalinti, paruošiant patrauklią knygelę ar brošiūrą. Tiražas turėtų būti skaičiuojamas ne šimtais, o tūkstančiais. Joje tilptų aprašomų vietų žemėlapių, rekomenduotinas maršrutas vykstantiems autobusais, automobiliais ar dviračiais. Taip pat galima būtų pridėti turistinę informaciją, liečiančią nakvynę, restoranus bei kitus patarnavimus. Jau turime Rumšiškių liaudies buities muziejų po atviru dangumi. Jau turime Grūto parką su kraupiomis tironų statulomis. Dabar šios knygos dėka susipažinome su prasmingu partizanų kovų ir aukų paminklų ansambliu Dainavos apygardoje. Tereikia visa tai toliau apipavidalinti ir pristatyti ne tik Lietuvai, bet ir pasauliui. □

Prisiminus Sąjūdžio metą

Atkelta iš 6 psl.

Vilniuje sutikau brandaus amžiaus architektą Vytautą Žemkalnį-Landsbergį, užlipusį į Gedimino kalną, kai virš pilies buvo pakelta trispalvė vėliava. Jis aktyviai dalyvavo beveik visuose Sąjūdžio renginiuose kartu su sūnumi prof. Vytautu Landsbergiu, kuris visur žmonių buvo sutinkamas su gėlėmis. Šie kilnūs asmenys, nors be politinės patirties, su didžiausia viltimi ir drąsa gyveno Nepriklausomos Lietuvos idėjomis. Su malonumu atsimeinu viešnagę jų namuose.

Šitie tautos patriarchai paveikė mane savo idealizmu ir pasiaukojimu bei ištverme, nepaisant brandaus amžiaus. Lenkiu galvą prieš juos. Aišku, teko daugiau ar mažiau bendrauti ir su kitais Sąjūdžio veikėjais, Laisvės lygos atstovais, politiniais kaliniais. Su Povilu Pečeliūnu, poetu Gintautu Iešmantu, Viktoru Petkumi ir dar su kai kuriais

rašytojais, poetais, dailininkais bei kitais kultūros veikėjais.

Lietuvos Laisvės lyga, buvusi pagrindžio organizacija dar prieš „glasnost“, jau kėlė Lietuvai daromas skriaudas ir reikalavo nepriklausomybės. Daugelis jos narių buvę tremtiniai, kalėję sunkaus darbo stovyklose. Šitie žmonės daug rizikavo ir gyveno tarsi „šalia visuomenės“, nors padėtis jau buvo pagerėjusi. Lyga savo ryžtu ir drąsa skatino visuomenę būti aktyvesniais, priešintis sovietinei okupacijai. Tuo metu girdėjosi įvairių nuomonių. Vieni manė, kad Lyga būtina dėl savo nekompromisinių nuostatų, o kiti jautė, kad Lygos reikalavimai nerealiūs ir dažnai trukdė jos užsibrėžtiems tikslams siekti ekonominės, kultūrinės ir tautinės autonomijos Lietuvai.

Tuomet skridau į vertėjų konferenciją nežinodama, kad pateksiu į tokį įdomų nepaprastą laikotarpį Lietuvoje. Nenumačiau, kad teks daly-

vauti pačiuose iškiliausiuose įvykiuose. Skridau per Japoniją į Maskvą. Japonijoje, Narata oro uoste, teko pernaktoti ir praleisti visą dieną puikiam miestelyje. Ten aplankiau budistų šventyklą, ilgokai vaikščiojau „bonsai“ augalų parke. Kolega neakivaizdiniu būdu supažindino mane su lietuviškai kalbančiu japonu prof. Ikuo Murata, kuris manęs pasitiktį atvyko iš Tokijo. Jis jau buvo išvertęs į japonų kalbą Donelaičio „Metus“, Baranauko „Anykščių šilėlių“ ir lietuvių pasaką „Eglė žalčių karalienė“. Prof. Murata pakvietė į restoraną vakarieniauti, ir čia įdomaus pokalbio metu sužinojau, kad jis net savo sūnų pavadinęs Egle – taip jam patikusi ši pasaka.

Atvykau į Lietuvą gerokai prieš konferenciją, taigi turėjau progos pavažinėti po kraštą ir net nuvažiuoti į Rygą, vėliau į Taliną – ten irgi jau ošė, bangavo Atgimimo sąjūdis.

Tęsinys kitame numeryje.